

Ha-Joon Chang

23 dolog, amit nem
mondtak el
a kapitalizmusról

Ha-Joon Chang

23 dolog, amit nem
mondtak el
a kapitalizmusról

A fordítás alapja:
Ha-Joon Chang: *23 Things They Don't Tell You About Capitalism*.
Penguin Books, London, 2011

Copyright © Ha-Joon Chang, 2010

Fordította © Dankó Zsolt, 2013

Szerkesztette: Hronyecz Ildikó

Borítóterv: Tabák Miklós

HVG Könyvek
Kiadóvezető: Budaházy Árpád
Felelős szerkesztő: Török Hilda

ISBN 978-963-304-146-8

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképeszeti úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., Budapest, 2013
Felelős kiadó: Szauer Péter

www.hvgkonyvek.hu

Nyomdai előkészítés: Kedves László

Papír: 70 grammos, 1,75 volumenizált, Pamo Sky ARCTIC PAPER

Nyomás: AduPrint Kft.
Felelős vezető: Tóth Zoltán

Hee-Jeongnak, Yunának, Jin-Gyunak

Tartalom

<i>A könyv olvasásának hét módja</i>	9
<i>Előszó</i>	11
1. Szabadpiac márpedig nem létezik	19
2. A vállalatokat <i>nem</i> szabad tulajdonosaik érdekei alapján működtetni	32
3. A gazdag országokban a legtöbb embert a kellenél jobban megfizetik	48
4. A mosógép forradalmibb változást jelentett világunkban, mint az internet	58
5. Ha a legrosszabbat feltételezzük az emberekről, akkor azt is fogjuk kapni tőlük	71
6. A nagyobb makrogazdasági stabilitás <i>nem</i> tette a világgazdaságot stabilabbá	84
7. A szabadpiacra épülő politika ritkán teszi a szegény országokat gazdaggá	98
8. A tőkének van nemzetisége	113

9. Nem élünk posztindusztriális korban	130
10. Az életszínvonal nem az Egyesült Államokban a legmagasabb a világon	147
11. Afrika nincs elmaradottságra ítélve	160
12. A kormányok képesek kijelölni a győzteseket	177
13. Ha a gazdagokat még gazdagabbá teszik, attól mi még semmivel sem leszünk gazdagabbak	192
14. Az amerikai menedzsereket túlfizetik	205
15. A szegény országokban az emberek vállalkozási kedve magasabb, mint a gazdag országokban	217
16. Nem vagyunk elég okosak ahhoz, hogy a piacra bízzuk a dolgokat	231
17. Az oktatás támogatása önmagában még nem tesz egy országot gazdagabbá	245
18. Ami jó a General Motorsnak, az nem feltétlenül jó az Egyesült Államoknak	261
19. A kommunizmus bukása ellenére még mindig tervgazdaságban élünk	273
20. Az esélyegyenlőség nem mindig méltányos	287
21. A nagy állam nyitottabbá teszi az embereket a változásra	301
22. A pénzpiacoknak nem hatékonyabbá, hanem kevésbé hatékonyá kell válniuk	314
23. A jó gazdaságpolitikához nincs szükség jó közgazdászokra	328

*Következtetések: hogyan építsük újjá
a világgazdaságot?* 340

Köszönetnyilvánítás 355

A szerzőről 357

Jegyzetek 358

Név- és tárgymutató 370

A könyv olvasásának hét módja

1. MÓD Ha még abban sem vagy biztos, mi a kapitalizmus, akkor ezeket olvasd el: 1., 2., 5., 8., 13., 16., 19., 20. és 22. fejezetek
2. MÓD Ha időpocsékolásnak gondolod a politikát, akkor ezeket olvasd el: 1., 5., 7., 12., 16., 18., 19., 21. és 23. fejezetek
3. MÓD Ha el-eltűnődsz azon, miért nem érzed jobbnak az életed, pedig több a pénzed, és megvan minden menő új kütyüd is, akkor ezeket olvasd el: 2., 4., 6., 8., 9., 10., 17., 18. és 22. fejezetek

4. MÓD Ha úgy gondolod, hogy egyesek azért gazdagabbak másoknál, mert jobb képességekkel rendelkeznek, iskolázottabbak és vállalkozóbb szelleműek, akkor ezeket olvasd el: 3., 10., 13., 14., 15., 16., 17., 20. és 21. fejezetek
5. MÓD Ha érdekel, hogy a szegény országok miért szegények, és hogy miként válhatnának gazdagabbá, akkor ezeket olvasd el: 3., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 15., 17. és 23. fejezetek
6. MÓD Ha a világot igazságtalannak tartod, de szerinted úgysem tehetünk érte semmit, akkor ezeket olvasd el: 1., 2., 3., 4., 5., 11., 13., 14., 15., 20. és 21. fejezetek
7. MÓD Olvasd el az egészet a következő sorrendben...

Előszó

A világgazdaság romokban hever. Még ha a példátlan mértékű monetáris és költségvetési ösztönzés meg is akadályozta, hogy a 2008-as pénzügyi összeomlás a világgazdaság teljes összeomlásához vezessen, azért ez – az 1929–1933. évi nagy gazdasági világválság után – még mindig a történelem második legnagyobb gazdasági válsága marad. Noha a könyv írásának idején (2010 márciusában) többen már bejelentették a recesszió végét, a tartós fellendülés még várat magára. A pénzügyi reformok hiányában a laza monetáris és fiskális politika új pénzügyi buborékok kialakulásához vezetett, miközben a reálgazdaság pénzéhségtől szenved. Ha ezek a buborékok kipukkannának, akkor ez a világgazdaság újabb (W alakú) recesszióját eredményezné. Még tartós fellendülés esetén is évekig érezhetőek lesznek a válság következményei. Évekbe fog telni, amíg a vállalati és a lakossági szektor képes lesz rendbe tenni mérlegeit. A válság által generált hatalmas költségvetési hiányok arra fogják kényszeríteni a kormányokat, hogy

jelentősen csökkentsék az állami beruházásokat és a társadalombiztosítási jogosultságokat, ami – lehet, hogy évtizedekre – negatívan fog hatni a növekedésre, a szegénységre és a társadalmi stabilitásra. A válság alatt állásukat és házukat elvesztők közül sokan soha többé nem lesznek képesek gazdaságilag talpra állni. Elég ijesztő kilátások.

Ezt a katasztrófát végső soron az a szabadpiaci ideológia okozta, amely az 1980-as évek óta uralja a világot. Azt mondogatták nekünk, hogy a piacok – amennyiben hagyják őket háborítatlanul működni – képesek a leghatékonyabb és a legigazságosabb eredményeket felmutatni. Hatékonyak azért, mert az egyénnél senki sem tudja jobban, hogyan hasznosítsa a rendelkezésére álló erőforrásokat, igazságosak pedig azért, mert a piaci versenyfolyamat gondoskodik arról, hogy az egyének a teljesítményüknek megfelelő díjazásban részesüljenek. Azt is emlegették, hogy az üzletnek maximális szabadságot kell adni. A cégek tudják, mi a legjobb saját üzletmenetüknek, mert ők állnak legközelebb a piachoz. Azzal segítjük a legjobban a jóléletteremtést, és a társadalom többi része is azzal jár a legjobban, ha hagyjuk, hogy azt tegyék, amit akarnak. Azt is mondták, hogy a kormányzat piaci beavatkozásai csak csökkentik a piacok hatékonyságát. A kormányzati beavatkozásoknak gyakran az a céljuk, hogy valamilyen tévesen értelmezett egyenlőségre való törekvés miatt magát a jóléletteremtés mértékét korlátozzák. De még ha nem is, a kormányok akkor sem tudnak javítani a piaci eredményességen, mert nem rendelkeznek sem azokkal az információkkal, sem azzal a motiváltsággal, amelyek szükségesek a jó üzleti döntések meghozatalához. Összegezve tehát: felkértek minket arra, hogy minden bizodal munkát fektessük a piacba, és ne álljunk annak útjába.

E tanácsot követve a legtöbb ország az elmúlt három évtizedben szabadpiaci gazdaságpolitikát követett – privatizál-

ták az állami tulajdonban lévő iparvállalatokat és pénzügyintézeteket, pénzügyi és ipari deregulációt hajtottak végre, liberalizálták a nemzetközi kereskedelmet és befektetéseket, valamint csökkentették a jövedelemadókat és a jóléti kiadásokat. Az ilyen politika, ahogy azt szószólói is elismerték, ideiglenesen vezethet ugyan problémákhoz, mint például a növekvő egyenlőtlenség, de végül is azzal, hogy dinamikusabb és tehetősebb társadalmat teremt, mindenki jobban fog járni. A dagály is megemeli az összes csónakot – szólta a hasonlat.

E politika eredményei szöges ellentétben állnak az ígéretekkel. Egy pillanatra most feledkezzünk is meg a pénzügyi összeomlásról, amelynek következményeit évtizedeken keresztül fogja viselni a világ. A legtöbb országban ezt megelőzően – anélkül, hogy a legtöbb ember ezzel tisztában lett volna – a szabadpiaci politika a növekedés lassulásához, az egyenlőtlenség, valamint az instabilitás növekedéséhez vezetett. Sok gazdag országban e bajokat hatalmas hitelexpanzió fedte el; így azt a tényt is, hogy az Egyesült Államokban az 1970-es évek óta stagnálnak a bérek, a munkaidő hossza pedig megnőtt, a hitelnyújtással finanszírozott fogyasztói konjunktúra részegítő mámorának sikerült elhomályosítania. E gondok a gazdag országokban sem voltak jelentéktelenek, a fejlődő világ számára azonban még súlyosabb következményekkel jártak. Fekete-Afrikában az életszínvonal az elmúlt három évtizedben stagnált, míg Latin-Amerika növekedése a korábbi egyharmadára esett vissza.

Voltak fejlődő országok, amelyek gyorsan növekedtek ebben az időszakban (bár ezt az egyenlőtlenség gyors növekedése kísérte), mint például Kína és India, de ezek pontosan azok az országok voltak, amelyek bár részleges liberalizációt hajtottak végre, de elutasították a szabadpiaci politika teljes körű bevezetését.

Tehát amit a piacpárti közgazdászok – vagy ahogy gyakran nevezik őket, a neoliberais közgazdászok – mondtak nekünk, az a legjobb esetben is csak részben volt igaz, a legrosszabb esetben pedig teljes egészében téves volt. Ahogy azt a könyvben be fogom mutatni, a szabadpiaci ideológusok által terjesztett „igazságok”, ha nem is feltétlenül önző elképzeléseken, de meglehetősen laza feltételezéseken és szemellenzős látásmódon alapulnak. Könyvem célja, hogy megosszak néhány olyan igazságot a kapitalizmusról, amelyet a szabadpiac szószólóitól nem fogunk megtudni.

Ez a könyv nem antikapitalista kiáltvány. A szabadpiaci ideológiával szembeni kritikus hozzáállás nem egyenlő a kapitalizmusellenességgel. Korlátai és hiányosságai ellenére hiszek abban, hogy a kapitalizmus még mindig a legjobb gazdasági rendszer, amelyet az emberiségnek sikerült kitalálnia. Kritikám a kapitalizmusnak arra a sajátos válfajára irányul, amely az elmúlt három évtizedben uralta a világot, azaz a szabadpiaci elveken alapuló kapitalizmusra. A kapitalizmus működésének nem ez az egyetlen módja, és minden bizonnyal nem a legjobb módja, amit az elmúlt három évtized teljesítménye is bizonyít. A könyv bemutatja, hogy van arra lehetőség, hogy a kapitalizmust jobbá tegyük, és ezt meg is kell tennünk.

Noha a 2008-as válság komolyan megkérdőjelezte bennünk a gazdaság irányításának jelenlegi módját, a legtöbben azért nem feszegetjük a témát, mert azt gondoljuk, hogy az a szakemberekre tartozik. Valóban így van – egy bizonyos szinten. A pontos válaszok megfogalmazása nagy tudást követel szakmailag olyannyira bonyolult területekről, hogy ezek közül sokban még maguk a szakemberek között sincs egyetértés. Úgyhogy természetes, ha a legtöbben sem a szükséges idővel, sem a technikai részletekben való jártassággal nem rendelkezünk ahhoz, hogy állást foglaljunk a TARP (Troubled Asset

Relief Program), azaz a bajba került vagyoni eszközök mentő-programja hatékonyságáról, a G20-as csoport szükségességéről, a bankok államosításának helyénvalóságáról vagy a vállalatvezetői fizetések megfelelő szintjéről. Amikor pedig olyan kérdésekről van szó, mint az afrikai szegénység problémája, a Kereskedelmi Világszervezet (World Trade Organization, WTO) működése vagy a Nemzetközi Fizetések Bankja (Bank for International Settlements, BIS) tőke megfelelési szabályai, akkor legtöbbször őszintén elveszettnek érezzük magunkat.

Ugyanakkor *nem* kell feltétlenül értenünk minden technikai részletkérdést ahhoz, hogy értsük azt, ami a világban történik, és aktív polgári szerepvállalásunkat gazdasági kérdésekre is kiterjesztve helyes lépések megtételét követeljük meg azoktól, akik döntéshozói szerepben vannak. Végül is annyi minden másról alkotunk véleményt magunkban anélkül, hogy részletes technikai ismeretekkel rendelkeznénk az adott területről. Nem kell ahhoz járványügyi szakértőnek lennünk, hogy tudjuk, az élelmiszer-ipari üzemekben, a hentesnél és az éttermekben szükség van a higiéniai normák betartására. A gazdasági kérdésekkel kapcsolatos véleményalkotás sem működik másként: az alapelvek és néhány fontos tény birtokában nyugodtan lehet markáns véleményünk a dolgokról anélkül, hogy tisztában lennénk a technikai részletekkel. Előfeltétel viszont, hogy levegyük magunkról azt a rózsaszín szemüveget, amelyet a neoliberais ideológia olyannyira szeretne, hogy állandóan viseljünk. Ezen a szemüvegen keresztül minden olyan pofonegyszerűnek és szépnek látszik. De vegyük csak le, és szemléljük a valóságot inkább tiszta, éles fényben!

Ha már tudjuk, hogy szabadpiac a valóságban márpedig nem létezik, akkor többé nem fogjuk hagyni magunkat rászedni azok által, akik azon az alapon bélyegeznek meg egy előírást, hogy az „megszünteti a piac szabadságát” (lásd az

1. fejezetet). Ha tudomást szerzünk arról, hogy a nagyobb és aktív szerepet vállaló állam támogathatja a gazdasági dinamizmust, ahelyett hogy csak lehútené, akkor látni fogjuk, hogy indokolatlan az a széles körű bizalmatlanság, amely a kormányzatot övezni szokta (lásd a 12. és a 21. fejezetet). Ha tudjuk, hogy *nem* élünk posztindusztriális, tudásalapú gazdaságban, akkor meg fogjuk kérdőjelezni annak bölcsességét, hogy egyes kormányok nem törődnek országuk ipari hanyatlásával, sőt hallgatólagosan még üdvözik is azt (lásd a 9. és 17. fejezetet). Amint felismerjük, hogy a „leszivárgó gazdaság” (trickle-down economics) nem működik, nyomban látni fogjuk, hogy a gazdagok által igényelt túlzott adócsökkentés egyszerűen a jövedelmek felfelé történő újraelosztását jelenti, nem pedig azt az eszközt, amellyel, ahogy mondani szokták, mindenki gazdagodhat (lásd a 13. és 20. fejezetet).

Ami a világgazdasággal történt, az nem volt sem véletlen, sem pedig a történelem leküzdhetetlen erőinek következménye. Nem a piac vastörvényei miatt stagnálnak a bérek és nő a munkaidő hossza a legtöbb amerikai számára, miközben a vállalati felső vezetők és a bankárok hatalmas mértékben növelték jövedelmüket (lásd a 10. és 14. fejezetet). Nem egyszerűen csak a kommunikációs és szállítási technológiák feltartóztathatatlan fejlődése tehet arról, hogy egyre jobban ki vagyunk téve a nemzetközi versenynek, és hogy egyre jobban kell aggódnunk munkahelyeink biztonsága miatt (lásd a 4. és 6. fejezetet). Nem volt elkerülhetetlen az, hogy a pénzügyi szektor az elmúlt három évtizedben egyre jobban elszakadt a reálszférától, ami végső soron a mai gazdasági katasztrófát okozta (lásd a 18. és 22. fejezetet). A szegény országok szegénysége sem valamiféle megváltoztathatatlan strukturális tényezőknél – a trópusi éghajlatnak, a szerencsétlen fekvésnek vagy a helyi viselkedéskultúrának – köszönhető (lásd a 7. és 11. fejezetet).

Ahogy azt el fogom magyarázni, az emberi döntések – főleg azok döntései, akiknek módjukban áll a szabályokat felállítani – következtében történnek úgy a dolgok, ahogy. Bár egyetlen döntéshozó sem lehet biztos abban, hogy a döntései mindig a kívánt eredményre fognak vezetni, a meghozott döntések nem tekinthetők bizonyos értelemben elkerülhetetleneknek. Nem élünk minden létező világok legjobbjában. Amennyiben más-milyen döntéseket hoztak volna, a világ is máshogy alakult volna. Ezért fel kell tennünk a kérdést, hogy vajon a gazdagok és a hatalommal rendelkezők által hozott döntések megalapozott érvek és szilárd bizonyítékok alapján születtek-e? Csak miután erre kielégítő választ kaptunk, akkor követelhetjük meg a vállalatoktól, kormányoktól és a nemzetközi szervezetektől a helyes lépések megtételét. Aktív polgári szerepvállalásunk nélkül mindig is áldozatai leszünk azoknak, akik hozzánk képest magasabb döntési pozícióban vannak, és akik mindig arra hivatkoznak, hogy a dolgok szükségszerűen alakulnak úgy, ahogy, és hogy ez ellen semmit sem tehetünk, bármennyire is kellemtelennek vagy igazságtalannak tűnnek sokszor.

E könyv, szándékai szerint, fel fogja vértetni olvasóját némi ismerettel, hogy megértse a kapitalizmus valódi működését, és azt, hogy hogyan lehetne azon javítani. Ugyanakkor ez a könyv nem egy „közgazdaságtan laikusoknak”. Sokkal kevesebb és sokkal több is akar lenni ennél.

A laikusoknak szóló gazdaságtannál kevesebb, mert nem megyek bele nagyon sok olyan technikai részletkérdésbe, amelyekre még a legelemibb közgazdasági tankönyv is részletes magyarázatot ad. Nem azért hanyagolom ugyanakkor e szakmai részleteket, mintha azt gondolnám, az olvasó úgyse fogja megérteni ezeket. A közgazdaságtan 95%-a a józan észen alapul, csak egy kicsit bonyolultan van megfogalmazva, és még a maradék 5%-ot, az érdemi okfejtést, ha nem is minden

technikai részletet, el lehet magyarázni közérthetően. Egyszerűen azért, mert hiszek abban, hogy a gazdasági alapelvek megismertetésének az a legjobb módja, ha azokat az olvasót leginkább érdeklő problémák megértéséhez használjuk fel. Ennélfogva a technikai részletekre tankönyvszerű módszerességgel nem, hanem csak néhány, igazán a tárgyhoz tartozó esetben fogok kitérni.

Bár a könyv még a laikus olvasónak is könnyen követhető, sokkal több egyszerű, laikusoknak szóló gazdaságtannál. Ugyanis sok haladó szintű közgazdasági könyvnél is mélyebbre ás abban az értelemben, hogy megkérdőjelez sok általánosan elfogadott közgazdasági elméletet és tapasztalati tényt, amelyeket ezek a könyvek maguktól értetődőknek tartanak. Bár a nem szakmabeli olvasónak ijesztő lehet, amikor arra kéri, hogy „profik” által támogatott elméleteket kérdőjelezzem meg, valamint hogy olyan tapasztalati tényekben kételkedjen, amelyeket a terület legtöbb szakembere elfogad, hamar be fogja látni, nem is olyan nehéz dolog ez, mint ahogyan hangzik, csak fel kell hagynia annak feltételezésével, hogy amit a legtöbb szakértő hisz, az helyes is.

A könyvben tárgyalt témák legtöbbször nem léteznek egyszerű megoldások. Sok esetben a legfőbb mondandóm valójában csak annyi, hogy egyszerű megoldás nincs, ellentétben azzal, amit a szabadpiaci elveket valló közgazdászok szeretnének velünk elhíttetni. Ha nem nézünk szembe ezekkel a kérdésekkel, akkor sohasem fogjuk felfogni, hogyan működik a világ a valóságban. Ennek megértése nélkül pedig képtelenek leszünk megvédeni saját érdekeinket, az aktív polgári szerepvállalás magasabb céljáról nem is beszélve.